

НАЦИОНАЛНА ХУДОЖЕСТВЕНА АКАДЕМИЯ

Катедра: Психология на изкуството, художествено образование и
общообразователни дисциплини.

Ива Василева Петрова

Арттерапия при деца аутисти.

*(Визуални и когнитивни проблеми, свързани с особеностите на
творчеството при деца и възрастни със синдрома на аутизма)*

АВТОРЕФЕРАТ

Дисертация за присъждане на образователна и
научна степен „доктор”

Научен ръководител: Проф. д. изк. Петер Цанев

София, 2012

Дисертационният труд съдържа увод, изложение и заключение.

Изложението се състои от два основни раздела. Първият раздел съдържа шест глави, а вторият четири глави. Илюстрациите са общо 419, и 7 таблици. Списъкът на цитираната литература съдържа 167 заглавия. Общият обем на текста е 272 страници.

Дисертационният труд е обсъден през месец декември, 2012 г. в катедра „Психология на изкуството, художествено образование и общообразователни дисциплини“.

Съдържание:

Увод.....	4
I. Особености на развитието на визуалната система и възприятия при аутизма.....	5
1. Развитие на визуалния апарат и възприятия при децата.....	5
2. Отклонения от нормалното развитие на визуалното възприятие при аутизма.....	6
3. Проблеми в сетивната система при аутизма.....	6
4. Нарушения в зрителната система при аутизма.....	7
➤ Зрителен анализатор.....	7
➤ Структурални проблеми.....	7
➤ Функционално-визуални проблеми.....	7
➤ Визуално-перцептивни нарушения.....	8
5. Визуално-перцептивни стиллове възприятие.....	11

6. Визуално-когнитивни процеси при аутизма.....

12

- Визуално внимание.....
.....12
- Памет.....
.....14
- Въображение.....
.....15
- Визуално мислене.....
.....16
- Гещалт перцепция.....
.....16

II. Особенности на изобразителното творчество при аутизма.....

.....18

1. Етапи в детското творчество при аутизма.....18

Случаят
Захарий.....19

2. Човешкият образ в рисунките на аутистите.....20

Рисувателен
тест.....20

3. Особенности и патологични елементи в рисунките на аутисти.....22

4. Савант синдром, аутизъм и творчество.....	29
Заклучение.....	3
0	
СРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ.....	
.....	32
СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ.....	33

Увод

Аутизмът е синдром, който е част от первазивни разстройства на развитието. В наши дни разстройствата от аутистичния спектър започват да изместват всички останали заболявания при децата, като детската церебрална парализа и синдрома на Даун, което определя важността от специализирани научни изследвания в множество области, отнасящи се до проблемите на аутистите.

Класическият аутизъм се характеризира с нарушения в социалните взаимоотношения, които се изразяват в поведението, забавено и аномално развитие на речта, липса на въображаеми игри, стереотипно поведение, интереси или движения и пр. Всички тези особености или симптоми намират своето отражение в творческия процес или художествения продукт, който при това разстройство има своите специфики.

Това изследване е провокирано не само от увеличаващия се брой на децата с аутизъм, но и от липсата на достатъчно информирани специалисти, въпреки че не е възможно да обхване проблемите във

всички области. Аутизмът поставя предизвикателства пред психиатри, невролози, гастроентеролози, очни лекари, диетолози, психолози, логопеди, ресурсни учители и алтернативни терапевти. Всичко това е и част от горчивия ми опит на майка на дете с аутизъм. Въпреки че арттерапията стои на опашката на всички останали нужди на тези деца, тя би се оказала полезна и ползотворна за повечето от тях.

Настоящото изследване е наречено "Арттерапия при деца аутисти". Тази тема по необходимост е интердисциплинарна, защото обхваща разглеждането на проблема чрез постиженията в различни науки. Творчеството на аутистите тук изследва не само от изкуствоведска гледна точка, но и на фона на психологическите, физиологичните и невробиологичните особености на аутистичното разстройство, свързани с визуалното. Интердисциплинарният подход обхваща сферите на психологията, когнитивната психология, психопатологията, неврологията, специалната педагогика, теорията на детското творчество, арттерапията и изкуствознанието.

Литературата по проблемите на аутизма е чуждоезична, като вече дългогодишен опит имат американските и английските специалисти. В България проучванията са незначителни, като в частност творчеството при аутизма е все още ново поле.

I. Особенности на развитието на визуалната система и възприятия при аутизма. Няколко са теориите, хвърлящи известна светлина върху въпросите, свързани с визуалните особености при аутистите, които се отразяват в тяхното поведение и творчество. Една от тях е когнитивната теория за *липсата на централна кохерентност* при аутизма. *Социално*

ориентираните теории, които приемат дисфункции в социалните взаимодействия, също могат да внесат яснота по някои от проблемите, които рисунките на аутистични личности поставят, както и *неврولوجичната теория* за липса на синхронизация между регионалните сфери, според която аутистите показват по-слаба функционална свързаност между двете хемисфери на мозъка. Изследванията в областта на невронната функция доказват и визуално ориентираното възприятие при аутизма, което е една от основите за обяснение на многото от спецификите на тези рисунки.

1. Развитие на визуалния апарат и възприятия при децата. Мозъкът на човека използва всички сетива, за да добие представа за света, както и за това какво се случва около нас. При децата с аутизъм сетивната система работи извън нормалните граници, което се отразява и на тяхното правилно възприемане или отхвърляне на сетивни стимули.

- **Най-ранни признаци на визуални отклонения при аутистичния спектър.** На два месеца и половина детето започва да се усмихва, когато срещне погледа на грижещия се за него. При повечето от аутистите този интерес не е с необходимата интензивност, дори може да отсъства.

На една година детето вече може да имитира прости движения или модели. Това развитие при аутистите отново претърпява значително изоставане.

На възраст една година повечето деца имат развити дадени визуални умения, като вече са разпознаваеми съществуващите отклонения от нормалното им зрително развитие и особено способността им за фокусиране на обектите. Въпреки че на тази възраст не се поставя диагноза аутизъм, тези ранни зрителни особености са много важни белези за ранната диагностика на синдрома.

- **Визуални възприятия при малките деца и в предучилищна възраст.**

На около година и половина детето започва да комуникира с околните чрез невербални методи. Очите вече му позволяват да разпознае езика на тялото на околните и да осъществи своеобразен разговор с тях. Когато детето може да интерпретира визуалната експресия, жестовете на ръцете и други форми на комуникация чрез тялото, които възприема чрез визуалната система, то започва да осъществява и взаимоотношения с околните. Дефицитите на почти всички аутисти в тази сфера са явни и са показател още в първите години от живота.

2. Отклонения от нормалното развитие на визуалното възприятие при аутизма.

Една от често разпространените особености при аутизма е *избягването на директен визуален контакт* (характерно е за 90 % от аутистите, наблюдава се от раждането). Много от децата аутисти изглежда, че гледат хаотично до късна възраст, като се наблюдават и втренчване в точка или предмет, краткотрайни периферни погледи и затруднено визуално съсредоточаване. Също така е възможно виране в светлини или въртящи се обекти, както и избягване на ярки светлини при деца, които са чувствителни към визуална стимулация. Вниманието им е фокусирано към тези телесни сензори, които водят до умствено стимулиране (позиция на тялото, движение, докосване), като често виждат нещата с много подробности. Като общо се счита фиксирането към несъществените детайли, като им е трудно да видят цялостната картина или смисъл. Махат с ръцете пред или отстрани на очите си. Някои мразят ескалаторите или имат страх от стълби вследствие на атаксия или нарушение във вестибуларния апарат. Често имат трудности да хванат топка, свързано със следенето на обект в движение. Някои виждат буквите разкривени или една върху друга, като често изпитват и непоносимост някой да се вира в

ръцете им, когато правят нещо. Не се фиксират много дълго време на един предмет или дейност, освен ако не е автостимулиращо поведение.

3. Проблеми в сетивната система при аутизма. Макар днес да е ясно, че дисбалансът на сетивната система не е причина за появата на синдрома на аутизма, проблемите, свързани със сетивната информация, се отразяват на цялостното развитие на аутистите, както и на спецификите и механизмите на творческата дейност. Аутистите не са способни да използват ефективно своите сетива, като не знаят как да извлекат значението от сензитивните стимули.

4. Нарушения в зрителната система при аутизма

➤ **Зрителен анализатор.** Зрителният анализатор се състои от три части, свързани помежду си в структурно и функционално отношение. Това са **рецепторите**, свързаните с тях **оптични неврони** и **анализаторите** в главния мозък. Проблемите, отнасящи се до зрението, се систематизират като **структурни, функционални и визуално-перцептивни**. При аутистите можем да имаме увреждания във всяка една от структурите.

➤ **Структурни проблеми.** Структурните проблеми не са причинно свързани с аутизма, но често са причина за възникването на даден зрителен проблем при него. При аутизма структурните проблеми не са толкова характерни, колкото функционалните.

➤ **Функционално-визуални проблеми**

• **Еметропия.** Проблеми при фокусирането на обектите в далечината. Еметропията включва **миопия** – късогледство (диагностиката при аутизма в ранна възраст е затруднена), **хиперметропия** – далекогледство (наблюдава се при 60 % от случаите на аутизъм) и **астигматизъм**. Астигматизмът е един от често срещаните проблеми при хора с аутизъм.

При аутизма се среща по-често двустранен астигматизъм, за разлика от едностранния.

- Аутистите имат проблеми при координацията на **централното и периферното зрение**. Това може да доведе до трудности при обработката на визуална информация.
- Аутистите могат да извършват дейности, гледайки както с централното, така и с периферното зрение.
- **Игнориране на периферното зрение**. При съсредоточаване към даден визуален стимул децата с аутизъм могат да игнорират своето периферно зрение и да насочат погледа си само в една централна точка на фокус.
- **Кривогледство**. Това е нарушение в способността на двете очи да фокусират един обект едновременно. Симптом на кривогледството е двойното виждане. Това явление се нарича **страбизъм**. То се наблюдава при 60 % от аутистите, които проблеми със зрението, като при 40 % от тях е във форма на екзотропия, когато окото се отклонява навън, а 20 % са с езотропия, при която окото се отклонява навътре.
- **По-блед диск на зрителния нерв** се наблюдава при 40 % от децата.
- **Амблиопия**. При аутизма, макар и по-рядко, се наблюдава и амблиопия, или мързеливо око. Това е здраво око, което е с намалено зрение.
- **Визуално-перцептивни нарушения**. Дори и да не са налице видими нарушения в зрителния орган и да няма структурални или функционални нарушения, могат да се наблюдават визуално-перцептивни нарушения. Тяхната поява е следствие от сложни процеси, които е трудно да бъдат проследени, защото се намират в мозъчните структури и понякога са съвкупност от разнородни проблеми при аутистите. При тях са засегнати

проводните пътища – невроните и централните структури на зрителния анализатор в мозъка.

- **Хиперсензитивност или хипосензитивност.** Тези състояния на сензорните възприятия могат да се отнасят за всяко едно от петте сетива.
- **Хипервизия.** При визуалните възприятия хиперсензитивността се нарича хипервизия. Аутистите с хипервизия могат да видят повече неща от останалите. Зрението им е прекалено активно. Обяснява се с прекалено отворен канал на възприятие, поради което навлиза твърде много информация, която не може да бъде асимилирана и осмислена. Хипервизуалните деца се плашат от тъмното или не понасят ярки светлина, прикриват или затварят очите си при наличие на силна или флуоресцентна светлина. Възможно е децата през повечето време да гледат надолу, избягвайки прекалено многото визуални стимули. При тези деца визуалните стимули трябва максимално да се намалят, като те работят по-добре при опростена среда.

Повечето от тях създават сложни дизайни и рисунките им са строго специфични.

Някои от особеностите при хипервизуалните аутисти са чувствителност към цветовете и цветови контрасти, която се отразява на творческите занимания; чувствителност към светлина – скотопичен сензитивен синдром. Понякога реакцията срещу светлина може да бъде много бурна, като фрустрация, самонараняване, викове, пищене, падане на земята по очи и пр. Тази чувствителност може да се отрази или да създаде множество трудности при арттерапевтичната работа.

- **Хиповизия.** Каналът на възприятия е прекалено стеснен и навлиза недостатъчно визуална информация, поради което обектите не се

възприемат пълноценно. Визуалното възприятие на цветовете или светлините при хиповизуалните аутисти също има свои специфики, които се отразяват и в поведението им. Те имат нужда от много по-интензивни стимули при творческата работа, като ярки цветове и пр.

- **Колебливост на възприятията.** Колебанията са между хипер-, хипо- и нормално. Те могат да са неконстантни, което налага активно и периодично наблюдение и анализиране на поведението.
- **Изкривяване на възприятието.** Фрагментираното визуално възприятие би могло да се нарече също и изкривено възприятие. Това е промяна в перцепцията на форми, обеми и пр. Тук проблемите са свързани с нервните пътища на предаване на визуалната информация. В това число влизат нарушения в дълбочината на пространствената перцепция при форми, размери, пропорции и движение.
- **Сензорна агнозия.** Това е нарушение на способността за разпознаване на слухови, зрителни и осезателни възприятия. Що се отнася до визуалното възприятие при аутистите, агнозията може да се прояви като липса на реакция към дадени визуални стимули и неразбиране на тяхното значение.
- **Атаксия.** Атаксията е причинена от увреждания в малкия мозък, като такива случаи са регистрирани при аутизма. Тя се характеризира с некоординирани движения, които неизменно се отразяват на писането и рисуването.
- ✓ **Дисметрия.** Проблемите в изобразяването на големини и размери при аутистите могат да са следствие от наличието на дисметрия, която също е вид атаксия и се характеризира с невъзможност до се прецени разстояние или мащаб.
- **Забавени възприятия.** Забавените възприятия са доста често наблюдавани при аутистите. В арттерапевтичната работа някои от децата

демонстрират забавяне в разбирането на визуалните стимули, както и в осмислянето на правилата или инструкциите, като отговорите на зададените им въпроси понякога могат да дойдат след дни или седмици.

- **Уязвимост при сензорно пренатоварване.** Много от аутистите са силно уязвими при сензорно натоварване. Те могат да се натоварят в ситуации, които са съвсем нормални за другите хора.

- **Синестезия.** Синестезията е неврологично състояние, което се характеризира с аномално възприятие на сетивата: стимул в едно сетиво задейства автоматичен отговор в друго (например звук предизвиква цвят), поради което се получава лъжлива представа. Визуално свързаните сфери се отнасят до цвета, като съответно се наричат **хроместезия**. Това се получава, когато звук, миризма или докосване предизвикват възприемане на даден цвят.

Изследванията показват, че синестезията не е рядко срещано съпътстващо състояние при аутистите, но е доста трудно установимо.

- **Алохейрия.** Визуалната алохейрия представя видения обект наобратно. Това означава, че при гледане с дясното око се получава възприятие като от лявото или обратно. Тя може да се забележи в рисунки или копиране на видени образи. Рядко се среща при аутизма.

- **Визуално разпознаване.** Визуалното разпознаване е способността да се разпознават основни черти, като форма, размер, позициониране, цвят. Разпознаването става чрез сортиране на обектите по техните характеристики. Тези характеристики при аутистите са в специфични групи, които често не съответстват на нормалната подредба.

- **Акомодация.** Акомодация е наречено разпознаването на фигури, поставени на различна дълбочина в пространството. Това е способността за фокусиране на обекти, разположени на преден и заден план, по техните

основни характеристики. Детето трябва да усвои бързата смяна на фокуса си между обекти, намиращи се на различно разстояние, което е трудно постижимо при повечето аутисти.

- **Визуално-моторна координация.** Способност за интеграция на визуалната информация чрез движения на фината моторика. Това се отнася особено за творческата работа, включваща използване на ръцете – рисуване, моделиране и други дейности. Тази координация при много от аутистите е нарушена.

- **Визуално-пространствена перцепция.** Това е способността да се разпознават позицията и ориентацията на обектите - разпознаване горе и долу, ляво и дясно, под и над, както и предмети, които са обърнати назад, отстрани, и пр. Децата с проблеми в този вид пространствено възприятие обръщат букви, числа или думи.

5. Визуално-перцептивни стиллове възприятие

➤ **Моновъзприятие (Mono-processing).**

Човекът може да се фокусира върху едно от сетивата и да изгуби всяка чувствителност на останалите. Например, когато детето рисува, то може да не чува или да не усеща видове допир.

Следствие от моновъзприятието е невъзможността за правене на две неща едновременно, което трябва да се има предвид при дейностите, придружаващи творческата работа. Аутистите с моновъзприятие са способни да възприемат и обработят всякаква информация от петте сетива, но не по едно и също време. В тези случаи опитите за съчетаване на няколко метода на обучение могат да не дадат резултат.

➤ **Периферно възприятие.** Едно от обясненията на избягването на очен контакт е нарушение не в зрението, а в зрителната система. Това е

свързано с мнението, че аутистите възприемат по-голямата част от информацията не чрез централното, а чрез периферното възприятие.

➤ **Изключване (systems shutdowns).** При него човек загубва някое или всички нормално функциониращи сетива. Когато аутистът не може да филтрира сензорната информация, той може да изключи някои от сензорните канали.

➤ **Компенсиране.** Компенсирането е пренасочване от неефективен рецептор към друг. Получава се така, че почти винаги някое от сетивата на аутистите не работи в рамките на нормалното, така че да може да се асимилира цялата заобикаляща ги действителност. Те компенсират своите визуални дефицити чрез останалите сетива.

➤ **Резонанс (resonance).** Образуване на значение или понятие, като че са използвани всички сетива, но не и при ефективната им употреба. При резонанса някой може да види, слушайки, без да гледа предмета. Този процес е характерен за някои от случаите на аутизъм и отново дава илюзорна представа за заобикалящата ги действителност.

6. Визуално-когнитивни процеси при аутизма.

Визуалните възприятия са познавателният (когнитивният) компонент на приетите визуални стимули. Чрез тях ние разбираме какво виждаме. Те включват способността да манипулираме с визуалната информация, която е нужна за разрешаване на проблеми и за предприемане на действия в съответствие със средата. Деца с проблеми, които засягат визуалното възприятие, имат трудности в това да разпознават, възприемат и организират визуални стимули. Това е от изключителна важност за обучителния процес и развитието на индивида.

➤ **Визуално внимание.** Визуалното внимание се отнася до

продължително наблюдение на каквито и да било визуални стимули.

Най трудната част в обучителния процес при децата от аутистичния спектър е детето да се накара, научи или провокира да обърне внимание на задачата. Всеки един дефицит при вниманието на аутиста би се отразил на работата както на арттерапевта, така и на който и да било друг терапевт. Вниманието има различни аспекти, които също трябва да се имат предвид при творческите дейности. Един от тях е **насочеността на психиката**, която се определя от потребностите и нагласите на дадената личност. Тя може да се провокира чрез интересни за детето техники и материали, както и с теми, свързани с неговите любими занимания. **Избирателният характер** на вниманието се изразява в разграничаването на обектите и дейностите по тяхната важност или силно въздействие върху личността. При аутистите се наблюдава продължително съсредоточаване върху дадени дейности или обекти, дори вгълбеност, но и изключително трудно привличане на вниманието към избрани от друг дейности. **Съсредоточеността** на вниманието се свежда до игнорирането на дадени обекти и задържане на психиката върху други. По този начин се постига по-задълбочено и подробно изучаване на дадените обекти или явления. За аутистите е характерно игнорирането на заобикалящите ги хора, предмети и ситуации, когато са съсредоточени върху нещо друго. **Устойчивостта** на вниманието е времето на съсредоточаване на индивида при дадена дейност. Устойчиво внимание има тогава, когато то е постоянно продължително време. Проблемите при него могат да имат големи последици за интелектуалното развитие на индивида. Аутистичният синдром, както и хиперактивността, се характеризират с ниска устойчивост на вниманието, съпътствана от изключителни усилия от страна на терапевта да научи детето да работи повече време едно и също, без да се разсейва или

захваща с нова дейност в рамките на няколко минути. При аутистите се наблюдава също и **забавена подвижност на вниманието**, която се отразява съответно на творчеството. Това означава, че им е трудно бързо да пренасочат вниманието си от една дейност към друга, което нормално трябва да се случва дори за секунди, и отново да върнат вниманието си към първото занимание. **Превключваемостта на вниманието** може да бъде волева и неволева. Неволево преминаване на вниманието към даден обект има характеристиките на разсейване. Това е характерно за аутистите и може да се активира от насекоми, много или нови предмети в стаята и др., а при творческата работа – от многоцветни моливи или интересна четка за рисуване. Волево превключване на вниманието е изключително важно, но то е налице при осмисляне на значението на дадена дейност, което е трудно постижимо в по-ранна възраст при децата аутисти. Вниманието се насочва към предметите, които субектът определя като значими, като при аутистите много от предметите или дейностите, които смятат за важни, са практически безполезни или безсмислени.

Предизвикване на вниманието може да се осъществи по различни начини.

Такива могат да бъдат определена тактика при работата, материали, съобразени със сензорните особености на детето, като от основно значение са нови и интересни материали, свързани с интересите на детето. Може да се използва и емоционална провокация или групова работа за привличане на вниманието на аутиста към определена нова дейност.

➤ **Памет.** Паметта дава основа както на въображението, така и на мисленето. Припомнянето, особено на визуални и емоционални стимули

във всеки следващ момент и с годините, може да бъде различно. Това може да се проследи и в творчеството, като при аутизма ще наблюдаваме характерни и специфични особености на паметта. При тях съществуват и определени отклонения, които могат да са свързани както с механизмите на нервните процеси, така и с тяхната мозъчна локализация.

Почти всички аутисти притежават много развита памет. Също така, способностите при синдрома на гениите, половината от които са аутисти, винаги са свързани с невероятна памет, която се определя като много дълбока, но изключително стеснена само в границите на специалните умения. Това определя паметта на аутистите като локализирана, а не разширена. Възможно е да бъде много активна в определена сфера, но много слаба в друга. Тази памет характеризира рисунките на една част от аутистите като много точни и конкретни.

От трите типа памет в психологията (**нагледно-образен, словесно-логичен** или **абстрактен тип**) аутистите спадат обикновено към нагледно-образния. Обикновено хората с този тип памет се изявяват в областта на изкуствата. Въпреки това способността за запаметяване не предполага способност за мислене, нито е критерий за нивото на интелигентност.

Паметта на аутистите се определя по-скоро като несъзнателна или подсъзнателна, отколкото като семантична. Несъзнателната памет при аутистите има статута на навик, за разлика от семантичната паметова система.

Паметта при аутистите е определена като **Rote memory**, което е вид нарушение в мозъчното развитие или когнитивен дефицит. Този термин означава безсмислена памет или запаметяване на информация, която не носи рационално значение за индивида. Тази особеност може да се проследи и в множество рисунки на аутисти.

Често аутистите имат фотографска памет, в някои случаи ейдетична, като това е и маркер за наличието на синдрома на гения. Тя е характерна за хора с интелектуални затруднения, особено с говорно и комуникативно изоставане, каквито са и повечето аутисти.

Ейдетичната памет се характеризира със способност за запаметяване на образи, които се съхраняват продължителен период от време във визуалното съзнание на човека, и в рисунките се изразява като много точно копирани обекти, видени преди време.

➤ **Въображение.** Въображението не се опира на сетивния опит. То е способност за опознаване на предметите. Чрез въображението ние можем да достигнем до дадени открития и съответно до креативна дейност. Въображението се приема като инструмент на творчеството.

Когнитивните процеси са взаимосвързани и както въображението работи с представи, които аутистите поради определени причини са изкривили, така и неговото поразяване неизбежно ще се отрази и на тяхното мислене. При аутистите добрата визуална памет не винаги е следвана от добро и адекватно разсъждение.

Имаме ли продукт на художественотворческа дейност при аутистите, имаме и работещо въображение. В никакъв случай не можем да твърдим, че аутистите нямат въображение, но те имат множество дефицити в тази област.

Художествената продукция може да е показател за нивото на въображаема дейност. При изследването на възможностите на аутистите да използват или развиват своето въображение съществува противоречие. Едното твърдение е, че визуално насоченото мислене на аутиста му помага в неговото въображение, което е винаги активно. От друга страна,

една от диагностичните характеристики при аутизма обикновено е липсата на въображение.

➤ **Визуално мислене.** Визуално мислене, или нагледно-образно мислене, протича въз основа на образи, които са формирани или извиквани от по-ранния опит с цел решаване на определена задача. Това мислене е във взаимовръзка с паметта, въображението и пр., защото всички те работят с визуалния образ.

Аутистите се считат за “визуално мислещи”. Изключителното развитие на визуални възприятия, за сметка на вербалните, се крие в мисловните процеси при аутистите, които значително се различават от тези на нормално структурирания мозък.

За аутистите всеки обект предизвиква различни асоциации, като могат да стигнат до много далеч в мисловния процес. Това са множество образи и сцени, които постоянно преминават през мисълта и имат визуално измерение.

В повечето случаи мисленето им е асоциативно, а не линейно. За да формират концепции, те сортират образи по сродни категории.

➤ **Гещалт перцепция.** Гещалтпсихологията изучава способността на човека да визуализира наблюдаван непълен образ или липсващи части от него, като направи реконструкция на частично видени форми или обект. Така разбираме това, което виждаме бързо, независимо дали го виждаме ясно и цялостно.

В гещалтпсихологията са обособени шест основни принципа:

- **Близост.** Близостта се разглежда от гещалтпсихологията като механизъм, свързан с правилното визуално възприятие. Обекти, които са в

близост един до друг смислово, следва да се обединят и сортират или образуват едно цяло.

От основно значение при принципа близост е разумното подреждане на елементите с дадена цел, което при хората с аутизъм не винаги е налице. В рисунки на аутисти се наблюдава неосмислено отделяне на частите на цялото, което приемаме за патологично. Подобна фрагментарност на възприятията се разглежда от гешалтпсихолозите като една от особеностите на възприятието. Тази фрагментарност при аутизма се характеризира като възприета информация, чиито фрагменти не могат да бъдат интегрирани в едно общо значение.

- **Сходство.** Тази особеност на човешкия ум се нарича категоризация. Известно е, че аутистите могат да създават нови категории. Умозаклученията и взаимовръзките, които човекът създава през целия си живот, формират концепции. Визуалното мислене при аутистите ги кара да категоризират само по визуални признаци.

- **Визуална дискриминация.** Принципът на визуална дискриминация при аутизма може да се наблюдава при някои от рисунките, особено на някои аутисти гении. При тях има едно много интересно явление, при което фигурите са наставени една върху друга.

- **Взаимодействие между фигура и фон.** При някои от рисунките на аутисти сложността в наслагването на фигури една върху друга е много сложно, дори те стават трудно разпознаваеми. Възможно е самите те да разграничават много по-ясно фигура и фон от останалите. При децата с аутизъм виждаме принципа на буквалния и визуален реализъм по-активен от интелектуалния, за който са нужни и умозаклучения и асимилирано и осъзнато знание за обектите, което се отразява в рисунките.

Визуалната илюзия също е част от възприятията, които гешалтпсихологията изучава. Визуалните илюзии са противоречиви

образи, които се асимилират по-трудно. Трудностите при разпознаването на визуалните илюзии може да се дължат на грешно приетата или обработена визуална информация или на недоразвита пространствена перцепция.

Има няколко теории, които се опитват да обяснят визуалната илюзия при аутистите. Една от тях е теорията за „вероятно предвиждане“ и се състои в това, че ние виждаме повечето пъти това, което очакваме да видим. По този начин мозъкът не се нуждае от всички стимули, които получава, за да осъществи процеса на възприятие. Той предвижда крайната картина. Според гещалтпсихологията образите не трябва да бъдат съпоставими с предишния ни опит, защото те неминуемо ще бъдат изкривени, съответно нереални.

➤ **Стилове на учене.** Креативната дейност при аутистите има за цел да помага в обучителния процес, да носи удоволствие и да заинтригува детето в определена дейност, при която то има свободата да „дърпа конците“ в процеса на работа. Дали всичко това ще бъде ефективно и дали ще има някакви резултати и напредък, зависи от това какъв модел на учене би възприело детето. При някои групи аутисти креативните дейности няма да доведат до резултат, независимо дали той е свързан с обучението или удоволствието. Изборът на стил на учене при аутистите при всеки един от случаите е много важен, защото той ще определи подхода и помощните средства и допълнителните дидактични материали. Според петте сетива класификациите на моделите на учене са: визуално учещи, слухово учещи, учещи чрез четене и писане и тактилно учещи. За нас най-голямо значение имат визуално и тактилно учещите, защото тези два модела са най-активни при аутистичната група.

При аутизма, когато визуалното мислене е активно, тогава много от останалите функции на мозъка са неактивни, докато при нормално развиващия се мозък се осъществява връзка между частите и така се добива пълна картина на ситуацията. Ако визуално мислещият мозък няма образ, той не може да мисли ефективно.

II. Особенности на изобразителното творчество при аутизма.

1. Етапи в детското творчество при аутизма. Децата с аутизъм преминават през някои от етапите, характерни за детското творчество, паралелно на останалите деца. Едни от етапите могат да имат доста по-продължително времетраене, като е възможно и прескачане на някой от етапите. Често срещано е необичайно рисуване, още от ранна възраст, вгълбеност или липса на съсредоточено внимание. Възможно е продължаването на инфантилното творчество и след детска възраст, дори до края на живота. Могат да се наблюдават както някои патологични елементи, така и необичайно за възрастта реалистично представяне, дори от доста ранна възраст.

Съзнателното представяне на човек е вероятно да настъпи едва след 7 години, дори по-късно. Възможно е детето с аутизъм да рисува единствено „абстрактно“, без да осъзнае значението на образа; да рисува едно и също в продължение на месеци или години и др.

Субективното развитие на етапите на детско творчество при аутистите е разнообразно, въпреки че могат да се разграничат някои общи черти и особености.

Случаят Захарий:

Ще представя творчеството на Захарий от неговите най-ранни прояви до почти 6 г. възраст. Неговата изобразителна дейност преминава през

етапите на детски драскулки, абстракция, човешко лице, главоного, рисуване на кръг в кръг, рисуване и зачертаване, интензивно драскане с двете ръце едновременно, рисуване с няколко хванати маркера едновременно (както с едната, така и с двете ръце), експериментиране с ефекти, рисуване върху необичайни повърхности, отказ от рисуване, запълване на прекъснатата линия.

Разглеждането така подробно на етапите в творческата дейност при едно толкова малко дете с аутизъм би ни показало отклоненията и сходствата в етапите на детско творчество. Той преминава през някои от характерните етапи на детско творчество, но не се вписва в цялостното последователно развитие, характерно за децата в норма. Рисунките на Захари имат определени черти, които са повлияни от особеностите на синдрома и са негова отличителна черта. В този случай ясно се очертават липсите в творческото развитие, което отговаря и на дефицитите в когнитивното и социално ниво на детето.

Приемаме, че това е случай на едно дете, което притежава характеристиките на мнозинството от децата с аутизъм и с нищо не се отличава в своето поведение. Както при него, така и при всяко друго дете могат да се очакват фази на регрес или възход без видима причина.

2. Човешкият образ в рисунките на аутистите. При аутистите стадиите в развитието на човешкия образ могат да протекат със същата последователност като при останалите деца. Въпреки това те често имат специфични особености, които в повечето случаи са патологични. Няма нормално протичане на стадиите, характерни за типичната детска творческа дейност, дори и при видимо по-зрели рисунки в сравнение с тези на връстниците им. Могат да се очертаят два лагера:

Изоставаци в развитието, при които се срещат определени патологични елементи в хода на рисуването. При тях обикновено съществува видим регрес от характерното творчество на съответната възраст. Като патологични елементи се очертават несвързаност между частите на тялото или лицето, ротация на части от тялото или цялата фигура, смесване на одушевени и неодушевени обекти. При аутистите се наблюдават и необичайни аспекти при броя на частите на тялото, както и липсващи части, които могат да са лице, глава, ръце и пр. Също така може да се наблюдава и увеличен брой на частите на тялото. Други патологични особености могат да са геометризация, асиметрия, пълна трансформация на формата и др.

Вторите са деца със **сврхнапреднало развитие**, при които рисунките са със силно реалистично пресъздаване на действителността. Тези рисунки отговарят на много по-напреднал стадий на развитие. Възможно е в даден етап рисунките им с нищо да не се отличават от тези на връстниците им, както и в по-ранни стадии да са имали изоставане или пропускане на периоди. Също така след време е вероятен регрес. Някои от тези деца или възрастни са със савант синдром.

Рисувателен тест

Като илюстрация на главата за човешкия образ ще приложим лично проведен тест на деца с аутизъм, който показва някои аспекти от възприемането на човешкото лице и части на тялото при малките деца с аутизъм.

Изследвани са общо 7 деца с аутизъм и 7 деца без проблеми в развитието на възраст от 3 до 4 години. Тестът сравнява спецификите на човешкия образ при децата аутисти и тези с нормално ниво на развитие. Той показва

връзката на спонтанността и логичното мислене, където тази спонтанност е определяна от мисловните процеси, протичащи при такъв вид дейност. Това включва композиционен усет, досетливост, бърза мисъл, абстрактно и логично мислене, паметови функции, визуално мислене и др.

В нашия тест ще насочим вниманието си към допълване на липсващото, независимо от формата, брой на частите (пръсти, ръце, крака, очи и др.), пропорционалност (дължина, големина, несъразмерност, местоположение), подробности (нос, уши), имитация на формите, интензивно драскане и др.

Резултатите не показват фразантни разлики при двете групи деца. Както децата в норма, така и децата с аутизъм допълват липсващото и имитират съответната геометрична форма. Децата в норма са малко по-досетливи за това кое липсва и по-често имитират. И двете групи разпознават човека, дори в неговия непълен образ. Копирането и имитацията се наблюдават като еднакво валидни за двете групи. Аутистите се оказват по-схватливи при асоциирането на геометричната фигура с познат обект. Сходствата при рисуване на елементите на лицето са доста големи, а различията при тълкуване на резултатите се отнасят до формата и мястото на частите на лицето. Най-големите разлики откриваме в пропорциите и мястото на поставяне на липсващия елемент. И учудващо тук е, че децата с аутизъм показват изключителен усет, превъзхождащ нормалните деца. Правилното поставяне на очите говори, че децата с аутизъм още от ранна възраст имат едно по-добро пространствено и пропорционално ориентиране. А другата причина трябва да се търси в силно развитата визуална памет на хората със синдрома. При пропорциите, разстоянията и количествата не можем да кажем, че децата аутисти са по-зле развити, напротив. Една от

причините може да се търси в съсредоточаването повече в детайлите, отколкото в общата картина, което им позволява да запомнят по-точно подробностите.

В теста при рисунките на децата с аутизъм почти не се срещат патологични елементи или сходство с рисуването, характерно за децата с умствена изостаналост. Изоставането им може да се определи като незначително, и то само в някои сфери, от връстниците им с нормално емоционално, комуникативно и умствено развитие, като дори има сфери, при които ги изпреварват. При човешкото лице не се забелязва нищо особено като аномална реакция.

Интензивното драскане се явява основното по-различно качество в рисунките на аутистите, което понякога е контролирано, а друг път емоционално неконтролируемо.

3. Особености и патологични елементи в рисунките на аутисти

➤ **Общи патологични елементи в детската рисунка.** Характерните патоморфни особености в рисунките могат да бъдат пропускане на детайлите, повторемост, брой (много очи, ръце, крака), множество точки, зацрихованост, излизане извън очертанията на листа, пропускане на елементи, лоша пропорционалност на частите, несъразмерни обеми и големини, схематичност, необичайни сюжети, орнаменталност, символизъм, наслагване на форми, запълване на целия лист, стереотипност, смачкване на елементи, смесване с писмени знаци, двоен контур, хаотично разхвърляне на детайлите и др.

➤ **Патологични особености в рисунките при аутисти**

- **Задраскване на изображения.** Задраскването е една от първите прояви на реакция от страна на детето при вида на дадено изображение.

Това е нормално поведение в ранна възраст и неговата патология може да се изрази в рисунките на фигурално рисуващи деца след приблизително 3-4-годишна възраст. Подобно задраскване може да има емоционален произход, свързан с манталитета на детето, което не харесва рисунката си. Някои задрасквания обаче показват явна патология и се срещат при някои разстройства като умствено изоставане.

Тези прояви могат да са свързани с идеята за разрушаването на творбата в нейното физическо съществуване. Това се наблюдава вследствие на специфично състояние на личността, което се среща при една определена група от хора, сред които са и аутистите. При някои от тях се изразява в разрушаване на творбата непосредствено след нейното завършване.

Друга деструктивна изява в рисунките може да е свързана със сюжети, при които могат да присъстват катастрофи, бедствия, убити и пр.

Унищожаването на творбата е присъщо както за аутизма, така и за страдащи от посттравматичен стрес синдром, при което творецът обикновено не се интересува какво се случва с изкуството му, след като вече е свършил работата си.

- **„Цапаници”**. Така са наречени спонтанни рисунки при малките деца, които са много характерни за аутистите, както при децата, така и при възрастните. Една от причините се обяснява с удоволствието от тупкането. Също така, цветът и ефектът се отразяват на визуалното и сензорното преживяване. Всяко поведение, което е отзвук на компулсивно-обсесивно поведение, се появява, за да намали тревожността при много от хората с генерализирани разстройства на развитието.

- **Ненужни елементи**. За нормалното детско творчество се отличава с това, че децата рисуват това, което смятат за важно, и пропускат

ненужните детайли. Много от елементите не са възприети сетивно, а са пресъздадени или пречупени през техните представи.

Една от характеристиките при аутистичната група е запаметяването на ненужни детайли и информация. Тази способност намира своето отражение и при рисунките.

Подобни рисунки говорят за това, че при тези случаи изборът на сюжети или обекти, които да бъдат нарисувани, не са провокирани от важността на обектите или каквато и да било смислено-мисловна дейност. Това е и една от причините рисунките с много точни, но ненужни сюжети, да не бъдат разглеждани като интелигентна дейност, нито биха могли да са критерий за определяне на ниво на интелигентност по каквито и да било скали. В тях не се откриват причинно-следствени връзки, нито интелектуален интерес, нито показват разбиране за света или за полезността и значението на предметите.

- **Смесване на контекста.** Смесването на два или повече различни сюжета в една рисунка можем да наречем смесване на контекста.

Това явление е част от начина на мислене на аутистите, които запомнят множество различни части от видени обекти, които съединяват в нов образ, съоръжение или сюжет и пр.

- **Краткотрайни рисунки.** Това е случай на откъслечно „пробуждане” в света на формите, което се наблюдава понякога при аутизма. Децата с аутизъм са склонни към развитие, имитация и научаване, но много често те са като „затворени” във всяко едно отношение, докато не дойде ден, в който можем да се учудим от това, което знаят. Това се отнася и за някои

от рисунките, които имат статут на временни или „моментни проблясъци“ на творчество, които може и да не се повторят никога повече.

- **Драстична смяна на стила.** Смянатата на стила на рисуване не е характерна за детските рисунки. Стилът се променя с растежа и умственото развитие на детето и това става бавно и постепенно.

Внезапната смяна на стила е характерна особено за дисоциативните разстройства на личността, при които рисунки, правени една след друга, могат да бъдат толкова различни, че дори да не може да се разпознае, че са правени от един и същи човек. Причината за това е дълбоко личностна и емоционална.

Въпреки това наличието на резки промени в стила на рисуване при аутистите има други причини, които не са свързани с емоционални и стресови приживявания. Тази промяна на стила по-скоро е причинена от вида на модела, от който аутистът се вдъхновява или прерисува. Съществува връзка също така с визуалната памет и мислене, както и с развитието на въображението.

- **Психотични изображения.** Между четири и осем години се появява периодът на маските, който се характеризира с интерес към определени лицеви изражения, гримаси, измисляне на странни изражения на лицето, които често са свързани в съзнанието на детето с животински изражения. При аутистите появата на подобни изражения не е следствие от този период в детството, като психотични образи могат да бъдат наблюдавани във всяка възраст.

При шизофренното творчество се наблюдават множество психотични образи, следствие от наличието на парапрозопия, което се изразява в изкривяване на лицето, когато то е наблюдавано продължително време. По този начин се получава един нереален, халюциногенен образ. Този

феномен неизбежно се отразява и в творчеството на шизофрениците. Такива психотични образи в рисунките на аутистите са рядкост, но все пак съществуват. Приликите на аутизма с шизофренията в това отношение се състои в неспособността им за запомняне на лицата и техните изражения.

Проблемите на аутистите в областта на емпатията се изразява в неспособност за разбиране на емоциите и чувствата на околните и заемане на гледната точка на другия в условията на социалните взаимоотношения. Това е донякъде невронален процес, при който състоянието на друг човек активира невронни механизми. Отсъствието на нормално функциониращи системи предизвиква безучастност към страданието на другите, взаимна емоция или съчувствие. Този процес е нарушен и при други психопатологични състояния, като нарцистичното личностно разстройство.

Алекситимия имат 85 % от аутистите. Това е неспособност устно да се изразяват емоции, както и невъзможност да се идентифицират емоционални състояния у себе си или околните. Това е синдром, свързан с тежка липса на емпатийна съпричастност. Това състояние определено се отразява на взаимоотношенията и е възможно да е причина за проблемите в социалните контакти на аутистите.

Въпреки че аутистите показват всички тези дефицити, те все пак изразяват субективна съпричастност. В рисунките им рядко се срещат сцени, свързани с междуличностни взаимодействия. Въпреки това срещаме разнообразни рисунки, свързани със собствени емоции и преживявания, обикновено отрицателни.

Психотичният образ и изразяването на чувствата могат да имат съвсем различен произход и излъчване от изредените по-горе. Нормалното

изражение на лицето в детските рисунки обикновено е ведро и усмихнато, което следва да съответства и на емоционалното състояние на всяко здраво дете.

- **Писмени знаци и творчество.** Съществува разлика между вмъкване на езика в рисунката в смисъл на обяснения или наименования на предметите или имена на хора и смесване на множество писмени знаци, със или без значение.

Първото е част от нормалното развитие на детската рисунка, която в писмения стадий на детето има нужда да бъде обяснена. Въпреки закъснението на езика и писмеността при аутизма, вмъкване на писмени обяснения в рисунките ще срещаме често.

Текстът в аутистичната творба може да има както оригинално-творчески, така и патологичен характер.

Като част от симптоматиката на едно донякъде психиатрично състояние, някои от тези творби се доближават до шизофренното изкуство, което е пропито от писмени знаци и смесване на множество образи. Въпреки това, трябва да се отбележи, че навлизането на текста в творбата при аутистите не е толкова често срещано явление, както при шизофренията. Една от причините може да е и по-ограничената употреба на езика, за сметка на образа.

Такива творби в своята същност са obsесивни рисунки, в които се наблюдава особено повторемостта на езика или приличащи на надписи знаци. При аутизма това често са систематизирани списъци на неща, често нямащи важно значение или смисъл, но притежаващи собствен ред, важен единствено за твореца.

Подобни рисунки стават една от запазените марки на арт брут, като аутистът Ричард Блэксток въвежда нови и оригинални творби към групата на аутсайдер арт движението.

- **Числата и творчеството при аутизма.** Арт брут е изключително свързан със словото, буквите, числата и знаковата система.

Въпреки че аутистите са особено ориентирани към визуалното, някои от тях имат наклонност към математиката, а тези, които са част от групата на гениите, имат и свръхспособности в математическите умения.

Някои от аутистите съчетават способността си за изчисление на календарни дати, исторически събития, статистики и броене на номера във визуално изкуство, по начин, по който това не е виждано преди.

- **Сюжетна линия** (конструктивни рисунки). Наклонността към конструктивно мислене, свързано с машини, коли, самолети и особено часовници, таймери, скоростомери и всякакъв вид електроника, е особено присъща за много от аутистите.

Това може да се изрази още от детството с усилен интерес към механични играчки или стремеж за разглобяване на конструкцията на предметите, интерес към батерии, контакти и пр. Такива деца често са с висока интелигентност. Също така, подобни рисунки се характеризират и с много добра визуална памет и точност в детайлите. Прави впечатление, че едно обикновено момче би нарисувало просто кола, докато те ще се съсредоточат в устройството и детайлите до най-дребните подробности.

- **Перспектива.** Перспективата се появява около 10-годишна възраст. Преди този период формите са лишени от нея. Много от децата нямат вродена пространствена концепция и те разбират за визуалните изменения на предметите в пространството едва в училище, след

разяснението на учителите по рисуване. Тези деца са невизуални и нямат концепция за пространството. За визуално мислещите, каквито са и повечето аутисти, рисуването на правилна перспектива не представлява особена трудност.

Децата не анализират своето визуално възприятие, особено при рисунки по памет. При такива наличието на перспектива би била необичайно явление. Затова някои от децата с аутизъм, рисувайки не по представа, а от натура и чрез използване на точната си визуална памет, често представят много правилна перспектива, което е качество особено на рисунките на аутистите гении и може да се изрази в доста ранна възраст.

- **Детска гледна точка.** Едва след 9 години детето разбира, че има очевидна връзка между формата на обекта и гледната точка, но че има и закон на трансформацията и обектът ще се променя, колкото повече го въртим. Настъпва пробив в мисленето, когато детето осъзнае, че другият има различна гледна точка.

Интересът към тези проблеми при аутизма възниква поради наличието на рисунки, представящи различни гледни точки, дори неотговарящи на моментната визуална позиция. Гледната точка при аутизма ще бъде разгледана във връзка с това, как предметът, възприеман от погледа, е позициониран на листа и съответства ли видяното с нарисуваното. Тези умения са свързани пряко с визуалната памет и нагледно-образното мислене.

Една от особеностите, които се наблюдават при някои от рисунките, е композиция, като че гледана от птичи поглед. Обяснението на този феномен при аутизма по-скоро е наличието на 3-D образност, която е характерна за силно изразената визуализация. Това е способност за

триизмерна представа, както за обектите, така и за целия изглед. Това значи, че някои от тях завъртат обекти в съзнанието си, разглеждат ги от всички страни, като обектът добива същността на холограма. Това е чисто и просто способност за визуализация, която при някои аутисти е много развита.

Способността на някои от аутистите да се ориентират в пространството, дори в почти непозната обстановка, също е свързано с визуално-пространствената памет. Това пространствено-образно мислене се изразява в рисунките и чрез измислянето на карти, каквито рисунки са често срещано явление при аутизма. Това обикновено е свързано с по-обширни интереси, изразяващи се в подробно изучаване на карти, глобуси, интернет карти и пр.

Особеностите на аутистичното творчество в никакъв случай не свършват до тук. Колкото различни са хората от спектъра, толкова по-разнообразно е тяхното творчество. Въпреки това, обща насока и тенденции в рисунките им има и те следва да са провокирани от общото психологично и невробиологично състояние, характерно за синдрома на аутизма.

4. Савант синдром, аутизъм и творчество. Много от художниците аутисти спадат към савант синдрома (синдром на гения). Савант синдромът е определен и като „дар на рисуването“, именно защото голяма част от тях се изразяват особено в художественотворческата сфера.

Геният е човек с изключителни способности, дори и за сметка на проблеми в развитието. Той е свързан с хиперфункция в дадена област на възприятия или способности. По същество това е състояние, придружено

от нарушения, които не се отнасят към нормално развитие на човека. Такива хора имат значително изоставане в някоя друга сфера на своето развитие. Често срещани са случаите със зрително-перцептивни и паметови способности, които са едни от причините за наличието на фотографско-реалистично творчество.

Гениите могат да бъдат развити в различни области, като математика, музика, памет, календарни дати, механика или художествено-артистични способности.

Честотата на синдрома на гения при аутизма е 1 на 10. Аутистите съответно съставляват 50 % от гениите. Въпреки това при около 70 % от засегнатите от аутизъм се наблюдава изоставане в умственото развитие, като техният коефициент на интелигентност (IQ) средно е под 70.

Савант синдромът е свързан с феноменална памет. Доказано е, че ейдетичното мислене присъства при някои от савантите, но не при всички. Въпреки това много малък процент от тях могат да се определят като използващи тази способност практически. Те могат да я притежават, но да не я развиват.

Въпреки че като основна характеристика на гениите се посочва паметта, причините за наличието на гениалност не са изяснени достатъчно. Малко се знае за когнитивните и неврологичните механизми, водещи до таланта, и как той може да се установи и изследва. Повечето от гениите се проявяват в ранно детство, което доказва вродения, а не придобит в следствие на практиката произход на таланта.

Главната хипотеза, обясняваща само донякъде наличието на савант синдрома, твърди, че аутистите гении имат достъп до по-ниски нива на информация. Казано просто, във всеки човек се съдържат способностите

за много дейности, но те не са ни достъпни, поради което трябва да се учим през целия си живот. При аутистите, поради някакви причини, тези способности са открити и талантите им не се подобряват чрез практика, упражнения и обучение. При тях обаче дарбите често са в посока на имитация и имат малък капацитет за оригиналност или творчество.

Друго обяснение на савант синдрома при аутизма е наклонността към детайлите, което се изразява особено в творчеството. Освен детайлите е регистрирано, че те имат хиперсистематизъм, хипервнимание и хиперсензитивност, които заедно са във връзка със синдрома.

Друго обяснение е свързано с obsесивните, репетативни действия на аутистите като една от причините за развитието на специални умения. Отражението на савант синдрома в творчеството в повечето случаи е явно, въпреки че няма точна симптоматика и механизми за диагностициране. Много от художниците аутисти със синдрома са регистрирани чак като възрастни, въпреки че обикновено той се проявява още в детството.

Художници аутисти със синдрома на гения са Stephen Wiltshire, Dane Bottino, George Widener, Gilles Trehin, Temple Grandin, Jesica Park, Ping Lian Yeak, Richard Wawro, Gregory Blackstock и др. Тяхното творчество се характеризира с фотографска точност, много добра перспектива и стил, неповлиян от което и да било течение, а личен и оригинален. Повечето от тях формират част от аутсайдер арт и са световно признати, като добиват все повече популярност.

Заключение

Визуалните възприятия се оказват от важно значение за започването, условията и процеса на творчество при хората с аутизъм. В зависимост от сферата на творчество в процеса участват различни структури. Творчеството е процес, който не е присъщ на всеки, притежаващ например по-развито въображение. То възниква при определени предпоставки, едни от които при аутизма са интелектуалната и сензорната. За да имаме условия за творчество, е необходимо хрумване или идея, наблюдателност, разсъждение, въображение, визуално-мисловна дейност и пр. При аутистите някои от тези области са особено развити, но други не. Това намира своето отражение в продукта на творчеството, който при аутизма е повлиян до голяма степен от характеристиките на синдрома. Следващият етап е особено повлиян от познавателните компоненти. Тук са много важни способностите на индивида. Третият етап е откривателският, който е кулминацията в творческия процес и е характерен за гениите и талантите. Той се ръководи особено от интуицията.

Всичко казано в изложението относно визуалните дефицити и особености при аутистите не цели да направи списък с критерии, в които всяко дете да се впише. Текстът на дисертацията дава възможност на всеки специалист, занимаващ се с творческа работа с хора аутисти, да си изясни проблемите, с които може да се сблъска. Изложението дава обхватни систематизирани данни, чрез които всеки терапевт би могъл да направи конкретно описание на случаите, с които работи, с техните субективни и специфични особености. По този начин ще може да се работи с аутистите по-ефективно. Това може да се окаже ключово за спокойната работа с тази специфична група и за постигане на дадени резултати.

От гледна точка на самото творчество на аутистите и неговите особености се наблюдават доста сходни тенденции, както и оригинални аспекти, които можем да наречем характерни за синдрома на аутизма поради тяхната честота.

Изводите от прегледа на художественото развитие на аутистите от най-ранно детство водят до мнението, че те не преминават етапите, характерни за детското рисуване. Това е една особеност, която е характерна за всички деца с аутизъм. С това творчеството на аутистите може да се определи като патологично, дори и без да има видими белези за това във всяка една рисунка. То трябва да се разглежда в своята цялост, като се проследи художественото развитие на детето от неговото начало и с всичките му особености. Във всеки един момент от живота на аутиста можем да очакваме както внезапно започване, така и внезапно спиране на дадена по-специфична художествена дейност.

Една важна особеност на аутистичното творчество е, че и при децата, и при възрастните може да се наблюдава както инфантилно, така и зряло реалистично претворяване на действителността.

Както аутистичното изкуство се вмести без никакви проблеми в модерното аутсайдер течение, така и постмодерното изкуство се доближава по „симптоматика“ към особеностите на аутизма. Маниакалната повторемост, подреденост и цикличност, които са една от запазените марки на творчеството на Анди Уорхол, го доближава изключително до насоките в творчеството на аутиста Ричард Блаксток. Уорхол събира 210 бутилки кока-кола, 80 двудоларови банкноти и 168 повторения на устните на Мерилин Монро, което е много по-безсмислено от списъците на Блаксток, събрали множество животински видове, десетки еднакви коли с различен цвят и пр.

Аутизмът постепенно и неосъзнато налага своята култура над света, която се отразява в много аспекти. И не само повлиява на тенденциите в аутсайдер арт изкуството, но и в киното. Появилият се образ на един леко налудничав и пълен със странни привички човек, отразен в персонажите на д-р Хаус и Монк, е типично налагане на едно аутистично поведение като нормално, дори интересно и оригинално.

Приноси:

- Разширеното разглеждане на визуалните проблеми и когнитивни особености при аутистите, като отражение в процеса и продукта на творчество.
- В труда са направени известни лични заключения за когнитивните особености и гещалт възприятие на аутистите на базата на анализирани и сравнени рисунки на аутисти.
- Приносът на труда се състои най-вече в опита за цялостно анализиране на аутистичното творчество. Това включва сравнение на тяхното етапно творческо развитие с това на децата в норма и преминаването от тях стадии на изобразителна дейност. Също така, в текста е направено класифициране на определени отличителни особености, обособени в теми, които могат да се срещнат, работейки с хората от спектъра. Тези особености са разграничени, сравнявайки и анализирайки множество рисунки на деца и възрастни с аутизъм.
- Личен принос е приложеното описание на рисунките на Захарий, което дава известни изводи за това как би могло да премине в частност творчеството на едно дете с аутизъм още от най-ранно детство.

- В текста е добавен и лично съставен и приложен тест, който е свързан с възприятието и рисуването на човека от аутистите.

Публикации:

- Петрова, И. Човешкият образ в творчеството на деца аутисти, в: Изкуствоведски четения. С, 2011.
- Петрова, И. Пространствени особености в рисунки на аутистични личности. в: Изкуствоведски четения, С, 2012.